

כמה מדינות בארץ אהבתי

על מדינה משוחפת - שיחה אפשרית (1)
סרטו של אייל סיון

אורי ש. כהן

מסך אחד, מדינה אחת.

אלא שהמסך הזה מחולק לשניים ובתוך כל מסגרת ראשים מדברים וראשים מקשיבים, מהנהנים. מימין ראשים יהודים ומשמאל ראשים ערבים. מסך אחד כמו מדינה אחת המחולקת מלאכותית לשתי מדינות או יותר. תנועת העין בין הפריימיים נמשכת אחרי הדיבור, אך גם מחפשת את תגובתו של הצד השני. האם הראשים המדברים הם הצד השני?

לרגעים נדמה שכן. אנשים מדברים מהנהנים מייצגים. כאן מתחיל או נגמר הקולנוע, תלוי את מי שואלים ואיך מסתכלים.

מצד אחד מדובר באקט שאין בנאלי ממנו. אנשים מדברים, ומה יש להגיד, לדבר יודעים כולם, לצלם אנשים מדברים יודעים כולם, ולהדביק אותם זה לצד זה על המסך, גם את זה כמעט כולם יודעים. דעות. נו, דעות יש לכולם. מי החכם ומי השוטה, ומי ידע האחרית?

מצד שני יש כאן אומץ קולנועי לא מצוי. הרי לא מדובר באי ידיעה או העדר

יכולת טכנית, כמוכּן הטוב. כמו אצל ארול מוריס, הקולנוע במפגש שלו עם הרעיון מגיע אל הקצה. יש משהו מייאש ומעורר תקווה במפגש הזה עם הקצה הצחיח של המציאות. אולי בכל סרט יש רעיון, אבל לא כל סרט הוא על רעיון, ובודאי לא על רעיון פוליטי, שהוא צורה של מציאות ברורה כשמש, שבה מתבוננים יושבי הארץ כעיוורים, או כמו אלה שמרוב התבוננות בדברים בחירים כשמש נתעוורו. רעיון המדינה האחת כפי שהוא נפרש בסרט מתאר את המציאות כפי שהיא: מדינה אחת, שבה ההפרדה אינה אלא מערכת שליטה מתוחכמת המחלקת את האזרחים לבעלי זכויות שונות. העתיד עליו מדברים הוא בעיקר פרידה מהמערכת הזאת, מהאשליה שאפשר בכלל לכונן דמוקרטיה שמבדילה באופן שיטתי בין אזרחיה על פי מבחנים שאינם אלא ביטוי לגזענות עמוקה.

הדברים נשמעים בנחת. אנשים נחמדים, חכמים, אומרים דברים שקשה להתווכח איתם בלי לשקר. בפתחה יעל לרר (גרה בתל אביב ובפריז) מסבירה שאם אנשי התנועה הציונית היו באים לאירופה וטוענים לזכותם על־פי ספר, היו שוחטים אותם או מעיפים אותם. אבל הם באו לפלסטין ואמרו להם: קפה? קצת אדמות? ותראה לאן הגענו.

הנה העניין - לראות. איך לראות? את מה לראות? איך זה שאנחנו מסתכלים ולא רואים? ואם מראים לנו ואומרים לנו, כמו שעושים בסרט הזה בצורה באמת משכנעת, האם מישוה משתכנע? האם המציאות תאסוף את שולי אדרתה לרגע ותהיה אחרת? וכן, לראות גם את הרגע של האוריינטליזם הבלתי נמנע, הקפה, המזרח, האהלן. ואם כבר מדברים מעל הראש של השני או מתחת לארמה שלו, מדוע לא לעשות זאת בצורה הטבעית ביותר, כלומר במונולוג. לראות אותנו לא רואים לא אותנו לא אותם - רואים רעיון, רואים רוח. לראות אותנו רואים את רוחות הרפאים של העבר, לראות את הרוחות לובשות בשר ורואות רוח. לראות מה הם רואים כשהם מסתכלים רגל-כלי אינה אר-גת לא בלי מינה. על שנים ארוכות של עיוורון (שוד העתיד).

מבחינה ויזואלית קורה משהו מעניין במהלך ההתבוננות בסרט הסטריאוסקופי הזה: הבשר נעשה למילה. דווקא ההתמקדות הכפולה הזאת בשני פריימים פשוטים ונגימים, מייצרת עומק מסוג חדש. לא מוחשיותו של האחר, שאותה כנראה כבר לא נחוש לעולם, אלא עומק של רעיון. מין תלת ממד שעשוי מרבדים של מילים, משכבות של שיח, של היסטוריה, של תמונות מנטליות שהשפה יכולה לעורר. יש כאן פרדוקס קטן שאוחז בעקבי השאלות הגדולות של ההשכלה ושל ההומניזם. משהו מזה נוכח

אצל סיון כל הזמן מאז הספציאליטט. מערך שלם של שאלות שקשורות בסובייקט, במחיקה שלו, בעצם היכולת שלנו להתארגן, לייצג, להבין ולכוון את העולם, עצם האמונה שלנו בכוחה של המחשבה. יש משהו הומניסטי להפליא בתפישה הזאת של הקולנוע הדוקומנטרי. לא חשיפה של מציאות לא ידועה, לא הרכבת הסבלנית של סיפור החבוי בתוכה, אלא שיחה, דיבור רצוף, מהפנט על מה שיכול להיות. הניקיון הכירורגי של המעשה הקולנועי מבטא כבוד אינסופי לאחר, לזכות הדיבור שלו. המעשה חכם כמו הדוברים וקר כמו האזמל שאיתו הם חותכים בעולם פיסות של רעיון.

מכאן שהסרט אולי בכלל שייך לז'אנר אחר, חדש לגמרי, משהו שמשאיר מאחור את עצם החלוקות לקולנוע עלילתי, קולנוע תיעודי וקולנוע עיתונאי אקטיביסטי. יותר מכל דומה שהסרט הזה קשור לאפשרויות שהרשת פותחת בפני הצופה. הסימולטניות הבלתי נמנעת של הפריימים, כמעין חלונות פתוחים אל עתיד רעיוני - כמעט הזמנה לתרבות שיחה אחרת לגמרי מזו הנהוגה. זהו כמעט מניפסט של "הקץ לצעקות", הקץ לתרבות השיח האלימה השטחית הסיסמית, שמכוחה אנו בוחרים להישלט, שנה אחר שנה, בידי אנשים נבובים, בעלי רעיונות ריקים, תחת חזון שאינו אלא מלחמה ואלימות מדממת לנצח.

מכאן שהסרט, גם אם עמדתו הפוליטית ברורה מאוד, אינו פשטני. כלומר יש רגע בצפייה שבו הכול מתבהר, שוב לא ניתן להעלות על הדעת מחשבה אחרת, מציאות אחרת. התמונה שעולה משני הפריימים היא תמונה קרה של הסכמה. לפעמים זה גובל בקומדיה, כמו למשל בכך שכולם מסכימים על כך שהאויב הגדול והאמיתי, ואולי זה ישמע מוזר, הוא "מחנה השלום" מה שנקרא השמאל המתון. רצינית הרבה יותר היא ההתנגדות לרעיון של הפרדה, של הפנטזיה הזאת מהפרסומת בשנות השמונים "לחיות עם אנשים כמוך". רעיון הפרדה, קל לראות - צורתו היא זו של גטו, אולי עם שדה תעופה ונמל, אבל גטו, סגור כלפי האחרות, מנשל כלפי הילידיות. הנימוקים, יש לומר, משכנעים, גם אם ההיסטוריה של היחסים בין הפרדה ואלימות מורכבים.

מבחינה זו הסרט מעמיד אותנו מול הדיכטומיה המבנית של העולם שבו אנחנו חיים. הוא שולל מהיסוד את עצם הרצון למובהקות, לנפרדות. מנסה, באמצעות החלוקה הרדיקלית של המסך, להנכיח את האופן שבו הראייה שלנו את המציאות

כפריה, חצויה ומצמיחה. הקשב מהבהב בין המסכים, מנסה לחשוב את עצמו חלק מרשת אנושית אינסופית, אבל הדיבור קר, נקי, והמציאות חמה ומלוכלכת. וכן, לפעמים זה מרגיש כמו בשיר, אנשים שמדברים עליי אך לא אתי. אנשים חכמים שיודעים למצוא את פגמי ההיגיון במציאות, שיודעים לדבר על קולוניזציה ודה-קולוניזציה, על העדר המטרופול בפרייקט הציוני, "מוכנים" לקבל אותי בתנאים כאלה ואחרים, "מוכנים" להכיר בזכויותי; "מוכנים" לדבר. צריך להיות ישר ברגעים כאלה ולומר שאלה שאינם מוכנים שיהיו מוכנים להם, יודעים גם הם על מה הם מדברים.

הרעיון של הסרט אחרי הכול ולפני הכול הוא רעיון יפה, לא מסובך וטוב. מדינה אחת של בני אדם, אורחים שווים בפני החוק. ככל צורה שחושבים על החיים המשותפים של יהודים וערבים בפלסטין ההיסטורית - מדובר ברעיון מסתבר. העבר, ההווה והעתיד האפשרי, כולם כרוכים באפשרות לחיות ביחד תחת חוק אחד, כוח אחד. "כמו בפריז" אומרת אריאלה אוזלאי, מקום שבו לא שואלים אותך אם אתה מעוניין בשכן שלך, מקום שבו אתה מצווה לקבל את השכנה ואת השכונה כפי שהם. מדינה אחת שאליה יוכלו לשוב הפליטים ושבה לא יהיה לאחד יתרון על השני. האדם המעשי, שמתרגם את הרעיון למציאות, ודאי יכול להעלות קושיות, אלא שאת הקושיות אנחנו מכירים טוב מדי, ודווקא הרעיונות שיוכלו להתגבר עליהם חסרים.

אם תרצו, קוראים זה אל זה המדברים, כל השאיפה להפרדה אינה אלא משום הפחד שאוחז באלה האוחזים בחרב שאין בה צדק. אם תרצו תתפשטו מבגדיכם המגואלים בדם המנושלים, תבקשו וינתן לכם. אל מול המצוקות של ההווה, הסבל הנוראי של מיליוני לא אזרחים הנשלטים על ידי כוח שאינו מייצג אותם, האפשרות לא להיות כאלה מהבהבת כפנס קסם ברוח קרירה של עתיד.

בתום השעתיים של הסרט יוצא הצופה לאחר שעבר חוויה מטלטלת. צפייה מרוכזת בסרט היא חוויה לא פשוטה של מחשבה, הפשטה, התמודדות, הערכה ושקיעה לתוך רעיון שפשטותו סבוכה למדי. אנשים חכמים, כבר אמרנו, אבל גם למדנו בספרים שאנשים חכמים מייצרים אסונות גדולים במציאות. הצופה נפגש ללא הפוגה עם אנשים שיודעים ומבינים דברים שהוא אולי יודע, אך מעולם לא נחשבו ונאמרו כך. לעתים אפשר גם ללכת לאיבוד, אבל אחרי הכול מדובר בדברים פשוטים, דברים שאמורים לגעת ביום יום. לפעמים כמעט לא ברור אם כל זה לא מיושם כיוון שאנשים פשוט לא מעלים על דעתם את הרעיון הנכון, או משום שהם קרובים מדי אצל הפריבילגיות שלהם בכדי להבין שהמשטר הנוכחי הוא אסון גם להם. כך גם

האדמה, כך גם העולם. מין קטגוריות והנחות שדווקא מתקבלות על הדעת, טבעיות וטובות יותר מאחרות. העולם יגיד, ידע, יאמר, יכריח, עשה יעשה. האדמה, האדמה, האדמה...

הסרט מסתיים ככל הסרטים בבעיה, ולרגע עולה דכרוך גדול. אנשים, כבר לא צעירים, שכבר לא יראו את העתיד הזה שבו חיים כולם יחד בשלום ובכבוד, מבקשים לחדש ימיה של ברית היסטורית בין האסאלם ליהדות. בינתיים במקום הבלתי אפשרי הזה, הסבל נמשך והחיים נמשכים, ושניהם שוורים יחד, כפי שהיו מאז ומעולם. קשה לבוא בטענות לאלה שאינם מאמינים ביכולת שלנו להשפיע על המציאות, אחרי הכול זה סרט, ומה כבר יכול לעשות סרט בעולם? אין לדעת. לפעמים גם סרט יכול לשנות את העולם. אם איננו יודעים איך העולם משתנה, אנחנו יודעים בוודאות שכל שינוי מתחיל ברעיון. ואולי באמת זה הרעיון, מי יודע אם לא סרט יביא הארה למקום חשוך מאוד, ושלשם שינוי האור יאיר מבלי לשרוף.

ד"ר אורי ש. כהן מלמד ספרות עברית ואיטלקית באונברסיטת תל אביב, מאמר שלו על "חור בלבנה" הופיע בכתב העת "אוח" (גיליון מס' 2).